

De bijbel als biografie

Geschiedenis

en hergebruik

van God

van teksten

en mensen

Het vijf. Capittel.

E.E.P. TALSTRA

**A
U
P**

Och dat gy my als een Broeder
waert / 2 zupgende de bozsten mij
moeder ! dat ick u op de stzate bonde / ick
huffen / oock en souden sy my niet

in den Ouden Testamente hier na verlaanght hebben/
Ds 17. Joan. cap. 1. Ds 36. Heb2. cap. 11. Ds 13.
moet men door de moeder verslaen / de algemeene kercke / het
dat onser aller moeder is / Salat. cap. 4. Ds 26. Christus heeft

woestijne/ ende 75 haer lieflich leunt op haren
Tieffien / 16 Onder den appelboom 17 hebbe
ick u opgeweckt / 18 daer heeft u 19 uwe moe-
der 20 met snerte booztgebzacht / daer heeftse
met snerte booztgebzacht / [die] u gebaert
als een zegel op u herte / als
alw en arm : want 23 De liefde
de doot : 25 de pver is hart als
het graf : 26 hare kolen zijn vterge kolen/
27 blammen des HEEFEN.
28 Dele wateren en souden dese lief-
de niet kunnen ypeblussen : ja de ribbie-
ren en soudense niet 29 herdrincken : al ga-
te pemaen al het goet syu huys boozt-
gebruyck / den Zuydegyn / dat h
den boof hart / den boof h
min boof
igne swaeker
man jhu
vooft
5 Cant. 2. 7. ende 3. 5.
u op eens eerd. De Zuyt in geboelnde de genadig
Zuydegyns / wenscht dat sy der seiber steeds moge berelachtigh
biedende hare blydende besefte te ontuisen / ofte te slooeyen. Dier
ende 2. 3. Ds 5. Te waten / doot kerckeren / scheunigen / ofte
niet dat de Zuydegyn in dit sy sprecht. 12 Anders
soudt ghyeden de woede opwecken / ofte / wacker maken eer haer
ge breckeren / veel / als of er stonde / En wecht dese liefde
/ schamen niet doorberlich syn / dat go uwe moe-
doen. Dier dergeliker maniere van spreken
23 Dit syn de woorden des Zuydegyns /
ghy ban een nieuwe gemeynte / in eine plaerse
obigen geuewt en was : Ofte / indien dit syn de
den / geleich vormige mynen / soo is hier ene be-
teren Jerusalems ober den aerthwas / sterck onwandelbaer geloof /
gemeente / haer leuende / stemde / allenlich berlatende op de
haren Zuydegyns. Dergelick Cant. cap. 3. Ds 6.
de woelene berlaen de volkeren deser werelt / iust detwelche her
hoze ende geroepen / Joan. cap. 15. Ds 19.
ofte / verleiende tot haren lieuen. Het Hebreusch woort dat
uot nergens niet gebonden / dan hier allen. Hier woit te kernt
hent die de Zuyt by haer seiben geboelt / hare stercke bestaende
begonnen / en haren lieuen / geloofde temde / der sterck
verleiden / verleiden / als synde
1. Corinth. 6. Ds 17. die
3. 10. Ds 10.
wiens schaduwe ende van
naem ende vernamlich syn.
27 Dit syn de woorden
Zuydegyn / den welken sy als iust den slaep opweckt door
als Psalm 44. Ds 24. ende 68. 2. ende 78. 65. 23
appelboom. 19 Ofte aldus : Daer is uwe moeder van u
ise in arbeyt geweest die u gebaert heeft : Alse moeder / Dat
de versamelinghe der geloofigen / in detwelche Christus / by maniere
en is / door het yrdeliken / beidgen / ende het yrdeliken sijn
lyden door deseibe. 20 Christus in de werelt sijn te
dicatie des Euangelyj / woit ons hier afgebeelt door de getycken
synde in baren snerte / als Salat. cap. 4. Ds 19. Apocal. cap. 1.
kinderaren geschiet met veel pynen ende / waagheyst alsof gaer
Christum in de yerten ende geuwerden / der menschen is blydende
looben. Dit en geschiet niet / dan met veel arbeyts / soze / 2
2. Corinth. cap. 4. Ds 17. ende 6. Ds 47. 2
bidt de Zuyt Christum om verleseringhe ende bevestinghe sijn
als een zegel in ende op syn herte mochte bersegelt syn ende
bofslap des Hoogerpresters / in den welken gegaderet waren de
staunen ban Israel / in twaelf edele sternen / Erod. cap. 22. Ds 21 / 2
eyden syn zegels geruucht geuewt tot bevestinghe van sulken a
looft / op dat het niet verhoeken en worde. Dier Nehen. cap. 19. Ds
cap. 22. Ds 24. Vagg. cap. 2. Ds 24. Malach. cap. 3. Ds 16. 2. Cima
22 De Hoogerprester dnoegh de naimen der twaelf stammen / met allen
maer doek op syne schouders / ter gedachtenisse van de kinderen
cap. 49. Ds 16. Enige meynen / dat doot het herte hier berecht woit
liefde des Zuydegyns / ende doot den arm het iustwendigh beoys
Psalm 76. ende 86. 11. 21 Te waten / de geesteliche lief
tot Christum / ende ban gelijcke de liefde Christi tot syne kercke /
24 De smis / Seijck de doot doot hare kacht / noch den alder
Wint / Psalm 39. Ds 49. alsof is de onderlinge liefde tusschen ons berde
ende sy en kan in ons niet iustgebluscht worden door eenigen brand / ofte
de oock niet doot den doot. 25 Ofte / jaloene. Dit betreekeren

De bijbel als biografie van God en mensen

De bijbel als biografie van God en mensen

Geschiedenis en hergebruik van teksten

Eep Talstra

Amsterdam University Press

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van Stichting Zonneweelde en VUvereniging

VUVERENIGING

Ontwerp omslag: Sander Pinkse

Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6456 204 0

e-ISBN 978 94 6456 205 7

DOI 10.5117/9789464562040

NUR 703

© E. Talstra / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2024

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Voorwoord	9
1 Proefopstelling. Een boek met vrijheid van meningsuiting	11
1.1 Ervaringen	11
Tekstdata: God in 'live' gesprekken	12
De bijbel lezen als biografie van God en mensen	13
1.2 Nieuwe ruimte. Een onafhankelijke hoofdrolspeler	17
Voorstel	19
1.3 Bijbelonderzoek, het 'ik' van God in hergebruikte teksten	20
Een nieuwe traditie	21
Profetie opnieuw onder woorden gebracht	22
Teksten opnieuw geschreven	23
Teksten opnieuw gelezen	23
1.4 Debatten over God, maar nauwelijks bijbelonderzoek	26
Kenniscompetitie. Wie is de winnaar?	26
Ruimte voor godsdienst?	29
Bijbel en cultuur	31
1.5 Bij niemand in dienst: bijbelonderzoek buiten de smalle ruimte.	33
Verwachtingspatronen	35
Een pleidooi voor ambacht	37
2 Eerst over de teksten, daarna over God	41
2.1 Een God die kwaad wil? Eén verhaal in twee versies	42
De lastige passage: 1 Koningen 22:20	43
Het hele verhaal: goed en kwaad, waarheid en leugen	44
Uitdaging aan de lezer: wat wil ik weten?	47
De tweede versie: hergebruik in het boek Kronieken	51
Hergebruik. Episoden uit de biografie	56
2.2 Een God die onredelijk is? De geschiedenis van een contract	57
De lastige passages: Deuteronomium 29:3,8	58
Plot en rolverdeling: drie soorten 'vandaag'	59
Loyaliteit en geschiedenis; de waarom-vraag van latere generaties	62
Over waarnemen en inzicht. Mozes, de omstanders en God	67
Een volgende versie: Romeinen 11:8. Mozes opnieuw gelezen door Paulus	71
2.3 Bijbelonderzoek als U-bocht	75

3	Hoofdstukken uit de biografie met hun rolverdeling	79
3.1	Wantrouwen en toetsen. Exodus 16	81
	Besef en identiteit	84
	Manna en Sabbat	86
	Iets om te bewaren	90
3.2	Mozes in debat met God. Exodus 33	92
	Wie heeft dit volk uit Egypte bevrijd, jij of ik?	93
	De tent buiten het kamp. Een bijzonder stukje tekst	95
	‘Ik en uw volk’. Duidelijker kan ik het niet zeggen	98
3.3	Gaat God echt op aarde wonen? De Naam in Koningen en Kronieken	100
	De naam in de tempel. God bereikbaar, aanspreekbaar, niet ter beschikking	103
	De naam tussen gedachten, ervaringen, belangen en taal van de lezers	110
	Leeservaringen en biografie	118
4	Met pijn en moeite. God in de echte wereld	121
4.1	Een God met passie	125
	De taal van Gods emoties	128
	Wiens perspectief?	130
	God in innerlijk conflict	133
	Gods pijn beseffen	140
4.2	Identiteit, loyaliteit en geweld. God deradicaliseert	144
	Geweldsinstructies in Deuteronomium. Zwarte bladzijden in de biografie	145
	Godsdienst, humaniteit, geweld en het profiel van God	149
	Over de teksten. Perspectieven op de biografie van God	151
	De teksten als erfstuk. Discussies met God. Deradicalisering	157
4.3	God in de mensenwereld. Gebeurt er nog wel eens iets nieuws?	160
	De profeet en de wijsheidsleraar in het publieke debat	160
	De taal van de profeet en de taal van de wijsheidsleraar	161
	Jesaja populair en Prediker niet?	165
	Kiezen tussen Prediker en Jesaja? Twee soorten ‘ik’	167
	Het nieuwe: zien, aarzelen, discussiëren en deelnemen	172
5	Gesprekken onderweg.	175
5.1	Zegenen. Numeri 6:22-27. Zij spreken de woorden, maar ikzelf zegen hen	178
	Taal en vertalen	181
	Inperking en ruimte	184
	Rolverdeling en vrijheid	186
5.2	Discussiëren. Job 4-21. Tegen God kun je wel alles zeggen, maar over God niet	187
	De eerste ronde, Job en Elifaz: God als ‘hij’ en God als ‘jij’	191

De tweede ronde: wie staat aan mijn kant?	195
Job en Sofar: Taal en vertalen. Kan een mens wel instructie geven over God?	199
5.3 Bidden. Nehemia 1:1-11. Vertrouwde woorden opnieuw. U heeft toch zelf gezegd...?	202
Het gebed als betoog	205
Taal en vertalen: een belofte als opdracht	206
Bidden: communicatie en ambacht	210
5.4 Leren en reciteren. Deuteronomium 6:7. 'Herhaal ze voor je kinderen, zeg ze op wanneer je thuis bent en wanneer je onderweg bent.'	211
Theologie en vertaaltradities	213
Taal en vertalen. Een stukje taalkunde	216
Van taal naar tekst en theologie	218
5.5 Zingen en vertellen. Psalm 78. Het raadsel, de generaties en God die wakker schrok	219
Leraar en toehoorders	221
Het verloop van de tekst: het raadsel van de geschiedenis	224
Gods pijnlijke ervaringen	228
5.6 Vraag en antwoord: Exodus 3:14. 'Wie ik ben, ben ik'	232
Een dispuut met God over God	232
Taal en vertalen	235
De Naam	236
6 Voortgezette biografie. Ambacht, vertrouwen en ruimte	241
6.1 Ambacht: lezen en analyseren van het levensverhaal van God en mensen	242
Ambacht en bemiddeling	245
God beveiligen tegen tijd en ruimte?	246
De teksten of de ziel	247
6.2 Vertrouwen: de interactie tussen God en mensen voortzetten	249
De taal, de spelers en het speelveld	249
Momenten onderweg, teksten opnieuw geschreven	251
6.3 Ruimte voor nieuwe gesprekken tussen God en mensen	254
Geloofsgemeenschappen, teksten en creativiteit	255
Doorgaande gesprekken: liefdewerk oud papier	259
Afkortingen	263
Noten	265
Literatuur	279
Persoonsregister	287
Tekstregister	289

Voorwoord

Hoe breng je bijbelonderzoek en bijbellezers met elkaar in gesprek? We hebben het over hetzelfde boek, maar ook over twee heel verschillende werelden, lijkt het. Bijbelwetenschappers analyseren Hebreeuwse, Griekse of andere bijbelteksten, zoeken naar de godsdienstgeschiedenis erachter, studeren op het ontstaan van de teksten en de bewerking van bijbelhandschriften in allerlei talen. ‘Godsdienstgeschiedenis’ en ‘auteurs’ zijn hun trefwoorden. Bijbellezers in kerk en theologie vragen naar de omgang tussen God en mensen, willen weten wat bijbelteksten daarover vertellen en zoeken hoe de huidige lezers en gelovigen daarmee verder kunnen. ‘Leven’ en ‘geloven’ zijn hun trefwoorden. Hoe breng je deze verschillende werelden met elkaar in gesprek? Door aan allebei zo goed mogelijk deel te nemen.

Vanwege dat ideaal kreeg dit boek een lange voorgeschiedenis van zeker twintig jaar proberen en studeren. In mijn werk ging het doorgaans over de taalkundige analyse van de Hebreeuwse bijbel en over computerprogramma’s om patronen in de taal en de teksten te vinden. Patronen die hielpen bij het vertalen van teksten en het zoeken naar hun plot en theologie: wat was hun eigen plek op het toneel van de godsdiensten? Zulk werk geldt binnen religieuze gemeenschappen meestal als veel te afstandelijk om nog in de buurt te kunnen komen van gesprekken over God of geloof. Daar ben ik het niet mee eens. Onderzoek op de vierkante centimeter tekst is ook een manier om meer te begrijpen van de eeuwenlange omgang tussen God en mensen. Die ervaring ligt in het verlengde van veel van mijn meer analytische werk. Het is wat ik in veel van mijn werk en nu ook in dit boek wil laten zien. Precies lezen maakt de bijbel overtuigend als het levensverhaal van God en mensen, een biografie in veel bedrijven. Niet als utopie, niet als draaiboek voor rituelen of als een religieus receptenboek voor gedrag, maar allereerst als levensverhaal met lichte en donkere bladzijden.

Vertellen over mijn eigen positie op het speelveld van theologie en bijbelonderzoek vroeg ook om positie te kiezen in zaken van spelling. Beginnen we te studeren bij ‘bijbel’ als cultureel erfgoed, of bij ‘Bijbel’ als basisdocument van kerk en theologie? Aan het slot van hoofdstuk 1 stel ik voor om te beginnen bij ‘bijbel’ als ons domein van nieuwsgierig vragen. De tekstdata, die er al eeuwen lagen, kwamen eerst, voordat we ook zelf over God en mensen gingen meedenken. Een onverwacht effect van dat voorstel bleek een probleem met het Groene Boekje. In de recente editie (2015) krijgen alle woorden die met ‘bijbel’ beginnen een hoofdletter. In de uitgave van 1995 staan ze nog allemaal met een kleine letter. Van de woorden

met 'koran' geldt hetzelfde. Is de positie van het 'heilige boek' in onze tijd zoveel identiteitsgevoeliger geworden dat het niet meer gepast voelt om zo'n boek eerst als algemeen cultuurgoed te erkennen? Voor bijbelonderzoekers is dat heel lastig en dus zoekt men naar compromissen. Bijvoorbeeld: het woord Bijbel wel met een hoofdletter, alle andere woorden met 'bijbel' niet.¹ Voor wetenschappelijk werk vind ik ook dat echter niet overtuigend. Je moet de verschillen helder houden: als domein van onderzoek vertegenwoordigt 'bijbel' verscheidene collecties van religieuze boeken, die in diverse samenstellingen door verschillende geloofsgemeenschappen worden erkend als Heilige Schrift. Ik onderschrijf die erkenning, maar die vereist voor het woord 'bijbel' als algemeen cultuurgoed en domein van onderzoek geen hoofdletter.

Ik ben grote dank verschuldigd aan bijbellezers die vanuit verschillende achtergronden hun commentaar gaven op de tekst van een of meer hoofdstukken in aanbouw, of zelfs van alle hoofdstukken van dit boek. Ik noem in alfabetisch volgorde: Christoph Burger, Hans Goedbloed, André Heiner, Kees van der Kooi, Lútsen Kooistra, Atze Landman, Wim Reedijk, Jaap Roosjen, Constantijn Sikkel, Annemarie Six-Wienen. Hun suggesties en kritische notities waren onmisbaar voor het bijstellen of juist voor het scherper stellen van mijn eigen koers.

Zonder de even vriendschappelijke als volhardende vragen van mijn collega Kees van der Kooi was het boek er overigens niet gekomen. 'Kun je niet jouw jarenlange taalkundig onderzoek, je tekstanalyses en je bijdrage aan discussies over God en mensen combineren tot één boek over de bijbel en theologie?' Het noodzakelijke gesprek tussen bijbelonderzoekers en bijbellezers vereiste zo nog meer studeren op het tekstmateriaal en piekeren over overtuigingen dan ik al had gevreesd, maar een 'nee' bleek steeds weer geen afdoende verweer. Uiteindelijk gaf het ook voldoening om uit de vele losse theologische planken in mijn werk een eigen stalletje op de markt van meningen te kunnen timmeren.

Nu het er dan ligt, hoop ik dat het boek diverse soorten lezers van dienst zal zijn.